مانا (وەک تەماشاکردن لە گەڕان)دا.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

بۆ ئەوەی ڕێکارەکانی تێگەیشتنی مانا (وەک ڕێگا لەبەردەم ڕۆیشتن)دا بکەمەوە، بۆ ئەوەی لە سەردەمی (ڤیرچواڵ- Virtual)دا چەمکی (لەڕێگا- دروستبوون، نەك لە ئەنجام)دا وەك ڕاستی بدوێ و تێگەیشتنی مانا (وەک تەماشاکردن لە گەڕان)دا هێزی بوونی هەبێت… شاڕستەی (ئێمە تەنها جیهانی دیجیتاڵی بەکارناهێنین، بەڵکە ئەو جیهانە شێوەی بیرکردنەوە و بوونمان دروست دەکا تەوە.) تەتەڵە دەکەم؛ بەو مانا یەش چ□زی (تەماشا-کردن) لە ژینگەی ڤیرچواڵدا تەنیا ساتێکی خۆش نییە، بەڵکە وەك (گەڕان-Search) بنەمای هەستەکان و تێگەیشتنی بوونی مر□ق دروست دەکا تەوە.

کەواتە (مانا- وەک تەماشاکردن لە گەڕان)دا زانیاری و ڕاستی، دەسەڵات و کۆنترۆڵ، ناسنامەی گۆڕاوی مر□ق (ت□-ی ئۆنلاین) لەخۆ دەگرێت، بەڵام تەنها سەرنج بێتە سەر چەسپاندنی (خود)ی ڕێگا، دەشێوێت؛ چونکە ڤیرچواڵ توانایە، خود نییە؛ واتە لەنێوان تەماشا و مانادا ئاستێکی نەبینراو، هەڵبژاردنەکانمان دیاری دەکەن و ئارەزووەکانمان ئاراستە دەکەن؛ بەڵام لەنێوان تەماشاکردن و مانادا خود ئامادەیە… لێرەدا مر□ق (و□ك ماددەی خاو) لەڕێگای گەڕاندا دەبێتە (وێنە، نیشانە، لۆگۆ- داتا)، بەڵام مر□ق و□ك هەست و خود لەڕێگای تەماشا-کردندا دەبێتە مانا!.

لە ژینگەی ڤیرچواڵدا بیرۆکەی مر□ق و□ك داتا، هیچ ناوەندێکی سەرەکی نییە، لەگەڵ هەمووشیان لە پەیوەندیدایە، چونکە دەگەڕێ ناتوانێ بوەستێ؛ بەڵام مر□ق و□ك مانا، ناوەندێکی یەکگرتوو و ڕوونی هەیە، لە تەماشاکردندا دەوەستێ… لە پرۆسەی گەڕاندا سنووری نێوان ڕاست و ناڕاست تێك دەچێت و ڤیرچواڵ دەبێتە بەشێك لە ڕاستی، دەبێتە (وێنەیەکی ڕاستتر لە ڕاستی)، ئەوە ناسنامەی گۆڕاوی تێکەڵبوونی مر□ق و تەکنەلۆژیایە: (سایبۆرگ)ە؛ بەڵام هەست و خود، ناسنامەی مانایەکی یەکگرتوو و ڕوون و سەقامگیرە.

ئێمە لە جیهانی دیجیتاڵییدا تەماشای خێرایی زانیاریییەکان دەکەین، کە هەموو شتێ دەبێتە: فەوڕی؛ کات کورت دەبێتەوە و دەبێتە: کاتی هەنووکە؛ ناتوانین لە زێدەگەڕاندا بوەستین و کارێکی دیکە بکەین چونکە بە پرۆسەی گەڕان مەست دەبین، لە زانستی خێرایيدا مەست

دەبین، هەمیشە چێژ لە گەڕانی زێتر وەردەگرین.
لە ئامرازە دیجیتاڵییەکان (مۆبایل و تەلەفۆنە زیرەکەکان، ئۆتۆمبێل، کامێرای چاودێری، ئامێرە زیرەکەکانی ماڵ و ئینتەرنێت)ەوە زانیارییەکان لە دەوروبەر وەردەگرن و وەك داتا بە سیستەمە ئەلیکترۆنییەکانی دەبەخشن و لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانیشدا ئەلگۆریتمەکان وەك هێزێکی شاراوە هەنگاو بە شیکردنەوەی زانیارییەکان و جێبەجێکردنیان دەنێن؛ بەو مانایە سەنسەری ئامرازە دیجیتاڵییەکان (سەنسەر-Sensor: داتاکان بە سیگناڵێکی ئەلیکترۆنی دەگۆڕن) کاریگەری لەسەر ڕەفتار و ئارەزووەکانمان دادەنێن و لەڕێگای چێژبەخشینەوە مافی ئەوە بەخۆیان ڕەوا دەبینن حەزەکانمان تەتەڵە بکەن و گەڕان لە بیرکردنەوەماندا بکەن!
بۆچی لەوە ناپرسی زۆرێک لە پلاتفۆرمەکان و کۆمپانیاکانی وەک: گووگڵ، فەیسبووک و ئەمازۆن، داتای بەکارهێنەران (وەک گەڕان، کلیک، شوێن، کڕین، لایک)ەکانمان کۆدەکەنەوە و بەهۆی ئەلگۆریتمەکانەوە لێکۆڵینەوەیان لەبارەوە دەکەن و لەوەوە پێشبینی هەڵسوکەوتی داهاتوومان دەکەن… لەوە ناپرسی کاتێك (تەماشا) لەسەر شتێ ڕادەگری، بۆچی هەمیشە ئەو شتە دروست دەبێتەوە؟!
هەموو ئەوانە، وەك ئەوەیە (مانا) لە شاشەی ئامرازە دیجیتاڵییەکاندا لە دروستبوونەوەدا تەماشای (هەمووان) بکات، تەنها (خود) نەبێت! لێرەدا تێگەیشتن (تەماشاکردن)ە و بە دەستبازی دروستبوونەوەوە مەستە؛ بەڵام ئامرازە دیجیتاڵییەکان (تەماشا)ی ئەوی دیکە دەکات، کە من نیم! من پێویستە تەماشای- بکات، بە ئەوەی مەڕۆق بە و ئەوی دیکە نەبینە؛ کەواتە ئامرازە دیجیتاڵییەکان تەماشا-ی هەموو شتێک دەکات تەنها منی مەڕۆق نەبێت؛ بەدیوێکەی دیکە شاشە لە ئاستێکی نەبینراودا لە (تەماشا-کردن)م ناکەوێت.
بەمجۆرە ژینگەی ڤیرچواڵی هاوشێوەی بەربوونەوەی تێگەیشتن بەشدارییەک لە هەستە مرۆییەکاندا دەوروژێنێت: تەماشا لە گەڕاندا تێگەیشتن فریوو دەدا و چێژێکـ دەبینێ کە لە گەڕانی مانادا نییە، بەڵکە لە جوولەی شاشەدایە؛ کەواتە مرۆق لە زانیارییە دیجیتاڵییەکاندا تێگەیشتن بەدەست ناهێنێ، بەڵکە تەماشای شاشەیەک دەکات یان چێژە دەبیات کە بەخێرایی لە گەڕاندا لێی ڕەتدەبێت.
لێرەوە سەنسەری ئامرازە دیجیتاڵییەکان سەلماندوویانە ئەوە جوولەی زانینە تەماشای مرۆق دەکات، نەك تێگەیشتنی چەسپاو؛ مرۆق لەو زانیارییە دیجیتاڵییانەدا تێگەیشتن حاسڵ ناکات، بەقەد ئەوەی سەنسەرەکان لە گەڕان بەنێو دەروونی مرۆقدا حاسڵی دەکەن!
سەنسەرەکان لە تەماشای مرۆق دۆخێکی سایکۆلۆژی بەرهەم دەهێننەوە.
بۆچی مرۆق لە گەڕان بە دوای زانیارییە دیجیتاڵییەکاندا تێگەیشتن

(وەك ئەزموون) حاسە ناكات؟ چونكە زانیارییەكان تەماشای مرۆق ناكەن، تەماشای شاشە (كامیرا) دەكەن! واتە تەماشای جوولەی چاوەكی دیكەی مەتەڕاوی دەكەن، كە كامیرا- شاشەیە، چاوەك كە لە تەماشا ناوەستێ! بەڵام هەست و خود و ئەزموون لە دۆخی وەستاندایە، بۆیە (تەماشا) فریووی دەدات… ئەو شتەی چاومان لەسەریەتی جوولەی (شاشە)یە و لەو بابەتە (گێڕان) ڕاستەقینەتر دیارە كە بەرانبەری وەستاوین، یان لەو داتایەی بەدوایدا دەگەڕێین ڕاستەقینەتر دەردەكەوێت؛ هەڵبەتە لە بابەتی گێڕان و شاشەدا (زێڕەوەنە- Simulacra- وێنەیەكی ڕاستتر لە ڕاستی)ی (ژان بۆدریارد) ڕێكارەكانی فریودان ڕوونتر دەركاتەوە.

هونەری گێڕان

لە مانادا (تەماشا-كردن) لەسەر بابەت دەوەستێ، بەڵام ئەو وەستانەی تێگەیشتن، ئەو تایبەتمەندییە نییە كە هونەری گێڕان (هونەری پرسیاركردن)ی پێدەناسرێتەوە، چونكە تێگەیشتنی بابەت دەبێتە ئەزموونێكی خودی، واتە مانا (تەماشا) بە ئەوی دیكەی (كردن) دەچەسپێنێ و هیچ كارێكی دیكە ناكات تەنها ئەوە نەبێت كە دەوەستێت؛ چونكە مانا مافی ئەوەی هەیە و پێویستە لەسەری (تەماشا) لە شوێنە (مەڵەق) بكات؟! بەڵام مەرج نییە گێڕان هەرگیز (تەماشا) بكاتە (كردن)؛ گێڕان وەك ڕێگا لە ڕۆیشتندا (تەماشا)ی هەموو شتێك دەكات تەنها مانای (كردن) نەبێت، تەنها ئەزموونی خود نابینێت، كەواتە (من) وەك (كردن) مانام!
بەگومان زانیارییە دیجیتاڵییەكان بەبێ خواستی خۆیان وێنەیان گیراوە، بۆیە لە مانا و تێگەیشتن تێدەپەڕن و سەیری شاشە- كامیرا دەكەن و لە گێڕاندا مانا دروست دەكەنەوە، ئەزموون دروست ناكەن؛ بەمجۆرە لەنێوان ئامرازی كامیرا و تەماشا هیچ جۆرە تێگەیشتنە بە گێڕان نییە، جگە لە كاردانەوەیەك بە ئاراستەی ئابووری خێرایی گێڕان، بازاڕی خێرایی گێڕان لە كاردانەوەی نەوەستاندا بەردەوام دروست دەبێتەوە، لە كاتێكدا تێگەیشتن، مانا و ئەزموونی خود لە كاردانەوەی بازاڕی-كردن سەوز دەبێت.
من بەدوای ئەو شتەدا دەگەڕێم كە تێیدەگەم، ئەگەرچی لە تەماشادا ئەو شتە نابینمەوە؛ بەڵام لە گێڕانی خەبەخە لە كایەی داخراوی تەماشادا بەردەوام مەستی چێژی لەدایكبوونەوە دەبم! بەمجۆرە گێڕان و (تەماشا)، لە بەدەستهێنانی ئامانجی مانا و تێگەیشتنەوە بە چێژ دەگۆڕێت؛ گێڕان و چێژ بە دوای یەكدا لە لەدایكبوونەوەدا یەكتر بەجێدەهێڵن، بەو مانایە هەمیشە گێڕان، مانا بەجێدەهێڵێ، ژینگەی ڤیرچواڵ و زێڕەوەنە دەبنە هایپەر-ڕاستی و چێژ؛ بەڵام خود و

(تەماشا-کردن)، ئەزموون و هەستەکان هەڵدەوەشێنێتەوە.
لە مەستیدا خود دەرناکەوێت چێژ فەرمانڕەوایە؛ وەك چۆن کتوپڕ تەماشای گۆڕان دەگۆڕێت! بەڵام ئایا ئامرازە دیجیتاڵییەکان لەبری خود گرنگی بە چێژ دەدەن، لەبری چێژ گرنگی بە گۆڕانی بەردەوام دەدەن، لەبری گۆڕانی بەردەوام گرنگی بە فریوودان دەدەن و ناوی دەنێن ژینگەی ڤیرچواڵی کە تێیدا: دەژین، پەیوەندی دەکەین و خەمان دەگۆڕین؟! هەڵبەتە لە ژینگەی ڤیرچواڵدا سنووری نێوان ڕاستی و خەیاڵ کەمتر دەبێتەوە؛ مرۆڤ لە (پێکهێنانی ژینگەی نوێ)ی ڤیرچواڵیدا تەنها نیشتەجێ نییە، بەڵکە دروستکاری جیهانەکەی خۆیەتی؛ (مانا- مرۆڤ) لەبەردەم گۆڕاندا بەندە بە پرسی چێژەوە، چێژ لە پێکهێنانی ژینگەی نوێدا بەندە بە پرسی فریووەوە.
کەواتە کارلێکی نێوان مانا و گۆڕان، چێژ و فریوو، لە ئاستە جیاوازەکاندا ئەگەری کراوەن: لە نێوان توانای داهێنانەکانی مرۆڤ و جیهانی ڤیرچواڵیدا؛ واتە ئەگەرچی مرۆڤ جیهانی ڤیرچواڵی دروست کردووە، بەڵام ئێستا ئەو جیهانە مرۆڤ دووبارە دروست دەکاتەوە! بەو مانایە جیاوازی لە نێوان دوو شێوازی بووندایە: لە یەکەمیاندا ئەگەر (تەماشا)ش نەبێ، بابەتی (کردن) هەیە؛ لە دووەمیاندا بوونی تەماشا پەیوەستە بە داتا، سیستەم، بەکارهێنەرەوە؛ لە یەکەمیاندا زانیارییەکان بەسەر ئەزموون و هەستەکاندا دێت؛ لە دووەمیاندا زانیارییەکان بە فلتەر و ئەلگۆریتمەکاندا تێدەپەڕن؛ لە یەکەمیاندا ڕاستی پەیوەستە بە جەستە و کۆمەڵگاوە؛ لە دووەمیاندا ئەوەی دەبینیت هەموو ڕاستی نییە (هایپەر-ڕاستی) لە ڕاستی زیاتر کاریگەری دەبێت؛ یەکەمیان جێگیرە و دووەمیان گۆڕاوە، یەکەمیان خودی بەهایە و سەرنج ڕاکێشە، بەو مانایەی کە سەرەتا و دەستپێکە و دەچەسپێ؛ دووەمیان بەهای بازاڕە و حەپەسان دروست دەکات، بەو مانایەی بەشێوەی کاتی بڵاو دەبێتەوە و دەگۆڕێت.

گۆڕان وەك ئاماژە

بێگومان ئەگەر گۆڕان تەنها پەیوەندیی بە بەهای بازاڕەوە هەبێت، لەو گۆڕانەدا هیچ شتێک لەوە گرنگتر نییە کە تەماشا هەڵقووڵانێکی بەدەنگی وێنە و داتا، ئابجێکت، یا ئاماژە بێت؛ بەڵام ئایا لە فەلسەفەدا گۆڕان وەك ڕێنمایی ژیان و باڵابوونی بەهای مرۆڤ و جیهان تەماشا دەکرێت؛ ئایا ژیان و جیهان، ڤیرچواڵ و حەقیقەت، هەموویان لەناو ئەو وێنە و ئاماژەیەی تەماشای بازاڕدا ڕووبەڕووی زانیاری و دەسەڵات دەبنەوە؟ بەکورتی ئایا مرۆڤ لەسەردەمی پۆست هیومانیزمدا تەنیا بوونێکی سرووشتییە، یان (سایبۆرگ)ە، نیمچە-مرۆڤ و نیمچە- تەکنەلۆژیایە؟!

هەڵبەتە پرۆسەی گۆڕان تەنها فیزیکی نییە، خودی ژیان گۆڕانێکە بە مانای هەستەکانی مرۆڤ، هەروەها سەنسەری ئامرازە دیجیتاڵییەکانیش؛ بەمجۆرە مرۆڤ لەنێوان بەهای ڕاستی و ژینگەی ڤیرچواڵیدا ناژێت، بەڵکە لە تێکەڵەی هەردووکیاندا دەژیت، لە تێکەڵەی تەماشا و تەماشاکردندا دەژیت؛ واتا هەم تەماشایە (وێنە، نووسین، لۆگۆ- نیشانەیە کە پات دەبێتەوە) و هەم تەماشاکردنە (مانای هەست و حەقیقەت و خودی ئەزموونە بەرجەستە دەبێت).

نیشانە خۆی واتا نییە، بەڵکە واتا ڕوون دەکاتەوە؛ نیشانە ئەو شتەیە کە پاتە دەبێتەوە یان ئاماژە بە شتێکی تر دەکات، نیشانە تەماشایە؛ لە ژینگەی ڤیرچواڵیدا نیشانەکان هەموویان دروستکراون و بە پەیوەندیکردن ئامادەن! بەڵام تەماشاکردن بەهای حەقیقەتی مانا بەرجەستە دەکات، ئەو هەستەیە یان ئەو زانیارییەیە کە تێگەیشتنێکی بەرزی ئەزموون دەنرخێنێ و نیشانەکان ڕوون دەکاتەوە! نیشانە دروست دەبێ، بەڵام بێ تەماشاکردن مانای جیاواز نابەخشێت! تەماشاکردن پێویستە بە ئەوەی هەست بە نیشانە بکات و بە بەهای مانای بگەیەنێت؛ کەواتا تەماشا- نیشانە: داتا، ئابجێکت، یا کاراکتەرە؛ کەچی خودی مانا- تەماشاکردن: ئەو هەست و ڕوونکردنەوانەیە کە مرۆڤ لەناو جیهانی دیجیتاڵیدا دەیبینێ.

لێرەدا گۆڕان خۆی لە ئاستێکی تر دەچێتە سەر، چونکە تەنها تەماشا بە دۆزینەوەی نیشانەکان نییە، بەڵکە بە ڕوونکردنەوەی پرۆسەی تەماشاکردنە؛ واتا مرۆڤ تەنها لەناو تۆڕێکی نیشانەدا ناگەڕێت، بەڵکە لەناو تۆڕێکی مانا و هەستدا خۆی دووبارە بەرهەم دەهێنێتەوە؛ لەم ڕووەوە، گۆڕان لەنێوان تەماشا و تەماشاکردندا دەبێتە پڕۆسەیەکی دیالێکتیکی: نیشانەکان مرۆڤ بانگ دەکات، بەڵام تەماشاکردن وەڵامی دەداتەوە و لەو نێوانەدا مرۆڤ لەدایک دەبێتەوە.

لە جیهانی ڤیرچواڵیدا، ئەو دیالێکتیکە تووندتر دەبێت؛ چونکە نیشانەکان بێ وەستان بەرهەم دەهێنرێنەوە و دەگۆڕدرێن، ناسنامەی مرۆڤ بەردەوام دەگۆڕێت؛ بەڵام تەماشاکردن هێشتا پێویستی بە کات و هەستە، پێویستی بە ئەزموونکارییە؛ ئەوە وای لێدەکات بە گومانەوە لەنێوان خێرایی داتا و قووڵیی ئەزموونندا بژی، لەنێوان ئەوەی دەبینرێت و ئەوەی درك دەکرێت.

ئەگەر لە ڕوانگەیەکی قووڵترەوە سەیری کردەی گومان بکەین، ئەوە گۆڕان وەك ئاماژە، وەك تەماشا دەبێتە خودی بوونی مرۆڤ: مرۆڤ بوونێکی تەواو نییە، بەڵکو پڕۆسەیەکی بەردەوامی گومان و گۆڕانە؛ لەبەر ئەوە، ژیان نە کۆتاییە، نە وەڵامێکی تەواو، بەڵکە پرسیارێکی بەردەوامە کە لەنێوان تەماشا و تەماشاکردندا، لەنێوان

گومان و گەڕاندا.
کەواتە لە سەردەمی دیجیتاڵ و پۆست-هیومانیزمدا، گەڕان تەنها کردەوەیەك نییە، گومان تەنها پرسیارێك نییە، بەڵکو شێوەیەکی تەماشای بەردەوامە؛ شێوەیەك کە تێیدا مرۆڤ دەدۆزێتەوە- یان هەرگیز تەواو نادۆزرێتەوە.

هەولێر 27/3/2026

کتێب\ بەختی ڕەش یا کەمێڵی چەوت.. نەژاد عەزیز سورمێ

چەند لاپەڕەیەک لە رۆژگارەکانی دوای کۆربوونەوەی (ئاگردان)ێکی دی..
چاپی یەکەم ٢٠٢٦

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

[NazhadAziz_baxtyRashDownload]

چیڕۆکی کوردی و ڕاستکردنەوەی هەڵەیەك!.. سدیق سەعید ڕواندزی

چیڕۆك، وەك ژانڕێکی هونەری نوێ و هاوچەرخ، مێژووێکی درێژی نییە و سەرەتاکانی دەرکەوتنی لە ئەدەبی جیهانی، بۆ نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەم دەگەرێتەوە و لە ئەدەبی کوردیشدا، هێشتا تەمەنی دەرکەوتنی ئەو ژانڕە، لە هەشتا ساڵێك تێپەڕی نەکردووە، ئەمەش پەیوەست بە چیڕۆکی لە خەومای جەمیل سائب، بەڵام چیڕۆکی فۆلکلۆری

و میللی کە دەچنە خانەی ئەدەبی سەرزارەکییەوە، مەژووەکەی بۆ هەزاران ساڵ بەر لە ئێستا دەگەڕێتەوە و ئەم ژانرە، تایبەتمەندییەکی نەتەوەیی جیاوازی هەیە و چیرۆکی میللی و حیکایەتی کۆن، ڕەنگدانەوەی واقیعی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی نەتەوە جیاوازەکانە. لەو ڕوانگەیەوە، لە ئەدەبی کوردیش، چەندین داستانی کۆن و چیرۆکی کۆنی کوردەواری هەن، کە تەماکانیان لە ئەفسانە و پاڵەوانسازیی و ڕووداوی خەیاڵی پێکهاتووە و تاکو ئێستاش ماونەتەوە و لایەنێکی گرنگی ئەدەبی سەرزارەکی و نەنووسراو پێکدەهێنن، کە هاوتەریب لەگەڵ ڕەوتی مێژوویی نەتەوەیی ئێمە، لە ڕێگەی گێڕانەوە نەوەی دوای نەوە ماونەتەوە. لەبەرەوەش ئێمە لە بەردەم دوو جۆر ژانرەی جیاواز داین، کە ئەوانیش چیرۆکی میللی و کۆن، لەگەڵ چیرۆك بە مانا هونەرییەکەیەتی واتا چیرۆکی نوێ و هاوچەرخ. لە نێوەندی ئەدەبی کوردیدا، بە تایبەتیش لە میانەی ئەو باس و توێژینەوانەی لە بارەی چیرۆکی هاوچەرخی کوردی دەنووسرێن، بەردەوام هەڵەیەکی گەورە دەکرێت ئەویش ئەوەیە، کە مێژووی سەرهەڵدانی هەردوو ژانرەکە تێکەڵ دەکرێت و کاتێ لە بارەی چیرۆکی نوێوە دەدوێن، باس لەوە دەکەن کە هەزاران ساڵە ژانرەی چیرۆك لە ئەدەبی کوردیدا هەیە، کە لە ڕاستیدا و بە شێوەیەکی گشتی ئەم بۆچوونە زۆر هەڵەیە، چونکە ناکرێ ئەم دوو ژانرە تێکەڵ بکرێن. مامۆستا فەرهاد شاکەلی، لە کتێبەکەی خۆیدا بە ناوی (گێڕانەوەی مۆدێرنی کوردی) چیرۆکی نوێی کوردی، بە گێڕانەوەی مۆدێرن ناساندووە، بەمەش جۆرە دابڕانێکی مێژوویی و فەرهەنگی و زمانی لە نێوان ئەم دوو ژانرەدا کردووە، بەو مانایەی هەموو ئەو چیرۆکانەی بەرلە چیرۆکی لە خەوما و هەروەها ئەوانەشی لە سەرەتای سەدەی بیست نووسراون، دەچنە خانەی چیرۆکی هونەری نوێی کوردی و بەرلەو قۆناغە، چیرۆکی کۆنی کوردەواری هەیە. تەنها مامۆستا شاکەلی، ئەو هەڵەیەی ڕاستکردۆتەوە و درکی بەوە کردووە، کە ئەم دوو ژانرە نابێ تێکەڵ بکرێن، کەچی بەردەوام ئەو هەڵەیە لەلایەن توێژەران و ئەکادیمیانی بواری چیرۆك دووبارە سەد بارە دەکرێتەوە، کە ئەمەش جۆرێك لە ناڕوونی وپۆلێنبەندی لە دیاریکردنی مێژووی هەردوو جۆرەکەی چیرۆك دروست دەکات و تێکەڵکردنیان لە ڕووی مێژووییەوە هەڵەیە، چونکە ئەم دوو جۆرەی چیرۆك، دوو ژانری سەربەخۆ و جیاوازن و لە ڕووی ناوەڕۆك و تەکنیك و فۆرمی هونەرییەوە پەیوەندییان بە یەکترییەوە نییە.

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارەی ڕۆژی 12/4/2026 بڵاوکراوەتەوە.

دەربازبوون لەکۆتی خۆبەکەمزانین. ستار ئەحمەد

کاتێک باس لە مێژووی مرۆڤایەتی دەکەین، ئەستەمە ئاماژە بە زنجیرە چیاکانی زاگرۆس نەکەین. ئەم جوگرافیا پیرۆزە، تەنیا کۆمەڵێک بەرد و لوتکەی سەرکەش نییە، بەڵکو لانکەیەک بووە کە یەکەمین چەخماخەکانی شارستانییەتی تێدا گەشایەوە. لێرەدا مرۆڤ فێری ئەلفوبێی ژیان بوو، دەستی دایە چاندنی خاک و ماڵیکردنی ئاژەڵ، و ئەم شوێنەی کردە پەناگەیەکی ئارام بۆ هەموو گەل و ئایینەکان. بەڵام جێگەی داخە، نەتەوەیەک کە میراتگری وەها شکۆیەکی مێژوویی بێت، ئەمڕۆ لەناو هەندێک لە تاکەکانیدا تووشی دەردێکی دەروونیی کوشندە بووە کە ئەویش گرێی خۆبەکەمزانینە.

ئەم هەستە نەرێنییە وەک زنجیرێکی نادیار وایە کە مێشک و دەروونی تاکی کوردی پێ بەستراوەتەوە. خۆبەکەمزانین لێرەدا بەو واتایە دێت کە مرۆڤ وا هەست بکات زمانەکەی، مێژووەکەی، و تواناکانی لە چاو نەتەوەکانی تردا کەمتر و دواکەوتووترە. ئەم شکستە ناوەکییە لە بۆشاییەوە دروست نەبووە، بەڵکو بەرهەمی سەدان ساڵ داگیرکاری، ستەمی ڕامیاری و شەڕی دەروونیی نەیاران بووە. داگیرکەران هەمیشە هەوڵیانداوە ، وا لە کورد بگەیەنن کە پێویستە هەمیشە پاشکۆ بێت و بێگانە لەو ژیرتر و لێهاتووترە. کاتێک مرۆڤ بە ماوەیەکی درێژ لەژێر گوشاردا بێت، وردە وردە بڕوای بە خۆی نامێنێت و دەبێتە لاساییکەرەوەیەکی کوێرانەی کولتوورە دەرەکییەکان.

یەکێک لە نیشانە هەرە دیارەکانی ئەم گرێیە، فەرامۆشکردنی زمانی دایک و پەنابردنە بەر وشەی بێگانەیە بۆ ئەوەی کەسەکە وا دەربکەوێت کە شارەزا و ڕۆشنبیرە. هەروەها پشتگوێخستنی بەرهەم و داهێنانی ناوخۆیی و بە پیرۆزکردنی هەر شتێک کە لەودیو سنوورەکانەوە دێت. ئەمە لە کاتێکدایە کە خاکی زاگرۆس سەرچاوەی سەرەکیی زۆرێک لەو زانست و بەهایانە بووە کە جیهانی ئەمڕۆ شانازییان پێوە دەکات. ئێمە لەسەر زەوییەک وەستاوین کە جیهانی کۆنی تێدا بونیاد نراوە، کەچی زۆرجار وەک میوانێکی شەرمن و بێدەسەڵات لەسەر خاکی خۆمان ڕەفتار دەکەین و چاومان لە دەستی بێگانەیە تا پێناسەی شوناسمان بۆ بکاتەوە.

بۆ پچڕاندنی ئەم کۆتە و ڕزگاربوون لەم زیندانە دەروونییە، پێویستە گەڕانەوەیەکی ڕاستەقینە بۆ خۆمان بکەین. ناسینی مێژووی زاگرۆس تەنیا بۆ شانازییەکی وشک نییە، بەڵکو بۆ تێگەیشتنە لەو هێزە شاراوەیەی کە لەناو هەر تاکێکی ئەم نەتەوەیەدا هەیە. متمانە بەخۆبوون کاتێک دەگەڕێتەوە کە باوەڕمان بە توانا و داهێنانی گەنجی خۆمان هەبێت. دەبێت ئەو ڕاستییە قبووڵ بکەین کە هیچ نەتەوە و زمانێک لە بنەڕەتدا لەوەی تر باڵاتر نییە؛ جیاوازییەکە تەنیا لە ڕەخساندنی دەرفەت و هەبوونی ویستدایە.

کاتی ئەوە هاتووە کە تاکی کورد لەو قاوغە دەروونییە بێتە دەرەوە و چیتر ڕێگە نەدات سێبەری مێژووە سەختەکان، ڕووناکیی داهاتووی لێ تاریک بکات. زاگرۆس تەنیا شوێنی بەرد و دارستان نییە، بەڵکو هێمای خۆڕاگری و دەسپێکی ژیانێکی نوێیە. بڕوابوون بە ڕەسەنایەتیی خۆمان و کارکردن بۆ زانست و پێشڤەچوون ، تەنیا کلیلی دەربازبوونە لەو تەڵە دەروونییەی کە ساڵانێکی زۆرە تێیدا دیل کراوین. دەبێت بە شانازییەوە ڕووبەڕووی جیهان ببینەوە و نیشانی بدەین کە میراتگرانی ڕاستەقینەی زاگرۆس، هێشتا دەتوانن ببنە پێشەنگی داهێنان و پێکەوەژیان.

ستار ئەحمەد

ئێستایش جار جار.. شیعری نەوزاد بەندی

ئێستایش،
لە دوای تێپەربوونی
دەیەها ساڵ
جار جار
سەردانێکت ئەکەم ..
نە تۆ
کورسیەکی به تاڵت ماوە بۆ من ..
نە من ئەژنۆی

ئەو قادرمەکانی تۆم ماوە بۆ سەرکەوتن ..
ناوێرم نزیک بمەوە لێت،
ئەترسم تەزووی یادگاریی و
عاتیفە بمتوێنێتەوە ..
ببمە مشتێ حەرفی سووتاو
کەس تێم نەگا و
نەتوانێ بمخوێنێتەوە ..

ئێستایش جار جار،
یەک دوو هاوڕێ،
ڕازی ئەکەم بێن لەگەڵم ..
ئەترسم ئەگەر تەنیا بێم،
ل□ بەرامبەرتا بڕوخێم ..
بسوتێم ..
ببم بە هەڵم ..
ئەڵێم با ل□ بەر هاوڕێیان،
شەرم بکەم ..
نەهێڵم سۆز داگیرم کا ..
کە سۆز هەر داگیریی کردووم ..
ئەڵێم با ل□ بەر هاوڕێیان،
نەهێڵم فرمێسکیی دووریی،
گەچکاریم ..
کە ئەو هەر گەچکاریی کردووم ..

ئێستایش جار جار
ساڵا نە جارێ
یان دوو جار ..
چوار سەعات ڕێگا و
زیاتریش ..
دە دوانزە بازگەی عەرەب و
کورد و شیعە ..
ئەبڕم و دێم ..
لەگەڵ هەزار دەرد و زاما ..
به پرسگەی زانکۆ ئەڵێم
یابا جێنا زیارە،
ئیحنا خریجی قوداما ..
ئەکەوێتە سەر کەسەکە

یان ئەڵێ ئەهلـەن وە سەهلـەن،
عەلا ڕاسنا ..
یاخود ئەڵێ،
وەڵاهی ما بیـها مەجال،
کامێرا تـلـتەقت حەتا
نەزەڕاتنا وە حەواسنا ..

ئێستایش جار جار ،
وەک بۆ پاشماوەی جەنگێکی مێژوویی بێم،
بۆ مۆزەخانەیەک، کۆن کۆن ..
بێ جانـتای سەفەر ..
بێ خاولی و
مەکینـەی ڕیش تاشین و بۆن ..
ئاخر بە نیازم وەک جاران،
قوتابیـەکی شیمالی
موخەڕیبین و عوسات بم..
لـەناو کۆمەڵێ بەعسیدا،
موستەقیل بم ..
عەر□ بێکەم دوکەڵ بکا و
وەکو دیل بم ..
ئەمەوێ وەک تەلـ□ بەیەک،
خۆم نیشاندەم ..
بەڵکو زەمان دڵی پڕبێ و
ئەویش بێتەوە بۆ دواوە ..!
بەڵام کە پرسیار ئەکەم و
لـەوەڵامدا ئەڵێن حەجی ..
شانۆگەریـ□کە ئەوەستێ و
شانۆ ئەڕمێ و
پیرەمێردێ دەرئەکەوێ
لـەگەڵ بەشی بایۆلـۆجی